

Självständigt arbete (examensarbete), 15 hp, för
Förskollärarytbildning Utbildningsvetenskap
HT 2018
Fakulteten för lärarutbildning

En förskola för alla?

Några förskollärares upplevelser kring
inkludering i förskolan

Malin Jönsson och Emelie Jörgensen

Författare

Malin Jönsson och Emelie Jörgensen

Titel

En förskola för alla? – Några förskollärares upplevelser kring inkludering i förskolan.

Engelsk titel

A preschool for everyone? – Some preschool teachers experiences regarding inclusive education in preschool.

Handledare

Barbro Bruce

Examinator

Lars-Erik Nilsson

Sammanfattning

Studiens syfte har varit att undersöka hur förskollärare upplever begreppet inkludering, hur de beskriver sig arbeta med det samt vilka erfarenheter de har av inkluderingsarbetet i förskolan. För att få svar på vår frågeställning kring vilka möjligheter och svårigheter förskollärare upplever i arbetet med inkludering har personliga intervjuer genomförts. I undersökningen har fyra förskollärare medverkat från två olika förskolor. I resultatet framkommer det att samtliga förskollärare ser på begreppet inkludering som viktigt och aktuellt. Förskollärarna har gemensam syn på att inkludering innebär att alla barnen får möjlighet att vara delaktiga i förskolans verksamhet utifrån de egna förutsättningarna. Alla förskollärare är även överens om att pedagogen har en central roll i hur möjligheterna för inkludering utformas, men det pedagogiska arbetet sker på olika sätt på de två olika förskolorna. Förskollärarna beskriver barns möjligheter till inkludering som beroende av en närvarande pedagog som är lyhörd för barnens behov. Vidare lyfts miljön som en betydelsefull faktor där barns möjlighet till deltagande kan möjliggöras eller begränsas. Barns sociala samspel med varandra är återkommande i intervju svaren och det sociokulturella perspektivet sätts i relation till det resultat som lyfts fram.

Ämnesord

Inkludering, alla barn, förskola, förskollärare, anpassning, tillgänglighet, delaktighet.

Förord

Vi vill först och främst rikta ett stort tack till de fyra förskollärare som medverkat i vår studie, era svar, tankar och erfarenheter har utgjort grunden i vårt arbete. Tack för att ni tog er tid till att träffa oss för intervju, vi är medvetna om att det inte finns mycket tid över till annat i förskolans verksamhet. Vi vill även rikta ett stort tack till vår handledare Barbro Bruce som stöttat oss under arbetets gång och ständigt lotsat oss i rätt riktning. Vi är tacksamma för hennes kunskaper och erfarenheter som varit värdefulla för vårt arbete samt för hennes vänliga bemötande mot oss. Vi är glada och stolta över vårt arbete och har fått relevanta nyvunna kunskaper som kommer att komma till nytta i det framtida yrket som förskollärare.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Problemområde.....	6
2. Syfte	7
2.1 Frågeställning	7
3. Tidigare forskning.....	8
3.1 Begreppet inkludering	8
3.2 Social miljö.....	8
3.3 Fysisk miljö	10
4. Styrdokument	12
5. Teoretisk ansats – sociokulturellt perspektiv	13
6. Metod	15
6.1 Val av metod.....	15
6.1.1 Semistrukturerad intervju	15
6.2 Urval	16
6.3 Genomförande	16
6.4 Etiska ställningstagande	17
6.5 Databearbetning	18
7. Resultat	19
7.3 Inkludering.....	19
7.4 Barngruppens roll	20
7.5 Den pedagogiska miljöns roll	21
7.6 Språkets betydelse	22
7.7 Pedagogens roll.....	23
7.8 Resultatsammanfattning	24
8. Resultatanalys	26
9. Diskussion.....	30
9.1 Metoddiskussion.....	30
9.2 Resultatdiskussion	31
9.3 Förslag till fortsatt forskning	37
10 Referenslista.....	39
11 Bilagor.....	41
11.1 Bilaga 1 - Missivbrev	41
11.2 Bilaga 2 – Intervjufrågor	42

1. Inledning

Under vår utbildning till förskollärare har vi blivit ständigt påmind om förskollärarens otroligt viktiga arbete i att hinna se och möta alla barns behov och intressen. Förskolan ska vara en plats som är anpassad för alla barn där varje enskild individ ges förutsättningar till utveckling och lärande i en inkluderande miljö där alla barn får verka utefter de egna förutsättningarna (Lpfö 2016). Men är det möjligt att skapa en förskola som inkluderar alla barn och deras behov? Under våra verksamhetsförlagda utbildningar upptäckte vi att detta var lättare sagt än gjort. Vi upplevde att det fanns många faktorer som påverkar våra möjligheter att arbeta för inkludering av alla barn, så som barngruppens storlek, barns relationsskapande, olika språk och kulturer samt att alla barn lär på olika sätt. Barn kommer till förskolan med olika erfarenheter och i Läroplanen för förskolan (2016) beskrivs verksamhetens uppgift att uppmuntra att skilda uppfattningar förs fram samt skapa en tillåtande miljö där varje barns uppfattning och levnadssätt bemöts med respekt. Det är vårt uppdrag som förskollärare att se till varje barns behov och skapa förutsättningar för lärande i samspel med andra. Förskolan ska ur ett inkluderande synsätt vara en plats för alla och verksamheten ska arbeta för att främja varje barns utveckling och lärande i en trygg miljö som stimulerar barnens sociala och kommunikativa kompetenser.

Genom våra erfarenheter väcktes ett intresse att undersöka hur förskollärare ser på begreppet inkludering, vad de ser för möjligheter i arbetet samt om de ser några svårigheter. Det finns inget generellt och entydigt svar då respondenterna utgår från personliga erfarenheter och tillvägagångssätt som speglar en anpassning till den unika och aktuella barngrupp som förskollärarna arbetar med. Det ger oss dock en inblick i den verklighet vi går till mötes som förskollärare och ger oss en möjlighet till förberedelse inför detta viktiga arbete. Begreppet inkludering är mångfacetterat och innebörden beskrivs i många delar av Läroplanen för förskolan (2016) utan att begreppet nämns en enda gång. I den nya Läroplanen för förskolan (SFS 2018:50) som ska börja verka i juli 2019 kan vi se att begreppet nämns vid två tillfällen gällande jämställdhetsarbete vilket visar på begreppets aktualitet. I denna studie kommer förskollärares upplevelse av inkluderingsarbetet i förskolan att diskuteras i relation till tidigare forskning och läroplanens intentioner. Vidare kommer faktorer som påverkar förskollärares möjligheter till arbete med inkludering att problematiseras utifrån deras svar kring vilka möjligheter och svårigheter de ser samt aktuell forskning inom de berörda områdena.

1.1 Problemområde

Fokus under vår utbildning har varit att förbereda oss på att möta mångfalden av individer, erfarenheter, kulturella och sociala levnadsförhållanden som finns i förskolans verksamhet. När teori skulle sättas i praktik under våra verksamhetsförlagda utbildningsperioder visade sig detta dock vara en större utmaning än väntat. Vi stötte snabbt på svårigheten i att utgå från varje barns erfarenheter och intressen i skapandet av meningsfulla lärsituationer som utvecklar varje barn utifrån de egna förutsättningarna. Detta med hänsyn till barngruppens storlek, miljön på förskolan samt barns olika språk och kulturer. I läroplanen för förskolan beskrivs verksamheten som en plats där alla barn ska få möjlighet att vara en del av en helhet och få uppleva känslan av att göra framsteg (Lpfö 2016). Detta ställer höga krav på förskollärare att vara flexibla och lyhörda för barnens behov och i studien avser vi få reda på förskollärares upplevelser av möjligheter och svårigheter i arbetet med inkludering. Har de stött på samma svårigheter som vi och hur uppfattar de detta omfattande inkluderingsarbete? Vernersson (2007) betonar att barn inte ska anpassas till verksamheten, men vi ställer oss ändå frågande till hur man skapar en verksamhet som är anpassad till varje enskilt barn med unika erfarenheter och förutsättningar.

2. Syfte

Syftet med studien är att undersöka hur förskollärare upplever begreppet inkludering, hur de beskriver sig arbeta med det samt vilka erfarenheter de har av inkluderingsarbetet i förskolan.

2.1 Frågeställning

För att närma oss syftet med studien har vi utgått från frågeställningen:

- Vilka möjligheter och svårigheter upplever förskollärare i arbetet med inkludering i förskolan?

3. Tidigare forskning

3.1 Begreppet inkludering

Nordahl, Sørli, Manger och Tveit (2007) beskriver begreppet inkludering som kulturer, gemenskaper och sociala system där de enskilda individerna upplever att de känner samhörighet i det sammanhang de befinner sig i. I ett förskoleperspektiv kan detta syfta till barns möjlighet att känna sig som en del utav den sociala kultur som råder på förskolan. Vidare beskriver Vernersson (2007) att begreppet syftar till möjligheten att delta i en helhet och betonar pedagogernas roll i att skapa ett förhållningssätt där alla barn känner sig delaktiga och välkomna. Skapandet av attityder, värderingar och uppfattningar framhålls som viktiga delar i ett inkluderande arbetssätt. Vuxna har en viktig roll i att belysa olikheter på ett positivt sätt samt att visa barnen att förskolan är en plats för alla. Nordahl, Sørli, Manger och Tveit (2007) betonar att förskollärarna har ett viktigt uppdrag i att skapa en verksamhet där innehåll och aktiviteter anpassas så att varje enskild individ får möjlighet till utveckling och lärande (Nordahl, Sørli, Manger & Tveit 2007). En inkluderande miljö förutsätter att vi arbetar för att alla ska kunna delta utefter sina egna förutsättningar i den pedagogiska verksamheten. Detta gäller såväl den sociala som den fysiska miljön.

Motsatsen till inkludering är exkludering som innebär att ett barn utesluts i den fysiska eller sociala miljön (Ytterhus 2003). Förr sågs barnet som problemhavare som skulle integreras in i verksamheten, det vill säga att individen skulle anpassa sig till gruppen och miljön. Under 1990-talet ökade användning av begreppet inkludering som började användas som ett alternativt begrepp till integrering (Lutz 2013). Även Nilsson (2014) beskriver hur fokus har skiftats från att se individen som bärare av problemet till att se den pedagogiska miljöns roll i barns lärande. Barnet skulle inte anpassa sig till att passa in i förskolans ramar utan verksamheten skulle organiseras så att det finns möjlighet till att ta emot den mångfald av individer som finns i samhället (Sandström, Nilsson och Stier 2014). Det är därför av stor vikt att ha en verksamhet som är varierande i både miljö och arbetssätt för att alla barn ska få möjlighet att ta till sig kunskap (Vernersson 2007).

3.2 Social miljö

Kultti (2012) belyser i sin avhandling förskolan som en första mötesplats för individerna att utvecklas som demokratiska medborgare och som ett första steg i ett utbildningssystem för ett livslångt lärande. Kultti (2012) undersökte förekommandet av språklig interaktion i förskolans verksamhet. Syftet med studien var att belysa förutsättningar som förskolan ger de yngre

flerspråkiga barnen till deltagande, samt språklig och kommunikativ utveckling i förskolans aktiviteter. Samhället blir mer och mer mångkulturellt och i förskolan har var femte barn ett annat modersmål än svenska, vilket synliggör vikten vid förskollärarens roll i att ge barnen verktyg för kommunikation. Kultti (2012) framhäver närvarande vuxna och den rumsliga organisationen som två viktiga faktorer som skapar förutsättningarna för barns sociala deltagande i den pedagogiska verksamheten. De sociala sammanhang som råder inom förskolans ramar lyfts även fram som betydelsefull för den språkliga och kommunikativa utvecklingen (Kultti 2012). Människor formas av de sociala sammanhang och den kultur som råder i omgivningen man befinner sig i och därav betonas förskolans roll i att skapa en miljö som utvecklar barns sociala och kommunikativa förmågor (Lpfö 2016). Resultatet av Kulttis (2012) studie visar på vikten av förskollärarnas utbildning och kompetens för barns kognitiva, sociala och emotionella utveckling. Utbildad och kompetent personal bidrar i sin tur till god pedagogisk kvalitet i förskolan (Kultti 2012). Att barn får möjlighet att uttrycka sig och göra sig förstådda i verksamheten ser vi som en viktig del i arbetet med inkludering i förskolan. Förskollärarens roll är viktig i att hjälpa barnet att göra sin röst hörd samt ge dem verktyg för att kommunicera med andra, vilket gör att de får möjlighet att känna sig som en del av gruppen.

Vikten av en verksamhet som ger barn möjlighet att skapa goda kamratrelationer är något som Jonsdottir (2007) betonar i sin doktorsavhandling. Studien kartlägger barns sociala relationer i förskolan i syfte att få syn på huruvida förskolan lyckas med att skapa en inkluderande miljö som stimulerar barns relationskapande. Jonsdottir (2007) beskriver förskolans sociala miljö som en plats för mångfald där det är pedagogens uppgift att ge barn förutsättningar att träffa andra barn i olika gruppkonstellationer och sammanhang. Resultatet av undersökningen visar att den största delen av de barn som medverkat i studien känner tillhörighet och samhörighet med andra barn i förskolan. I resultatet framkommer dock att runt 50 barn av 353 medverkande inte känner tillhörighet och samhörighet till barngruppen. Detta innebär att förskolan inte lyckats nå upp till strävansmålen som Läroplanen för förskolan (Lpfö 2016) beskriver som att skapa en inkluderande miljö där alla barn får möjlighet att känna sig som en tillgång till gruppen. Som slutsats beskriver Jonsdottir (2007) att det finns stora skillnader i hur pedagoger ser på barns sociala egenskaper och färdigheter samt att detta påverkar verksamheten genom att det skapas mer eller mindre gynnsamma utvecklingsmiljöer för barn i förskolan. Till sist reflekterar Jonsdottir (2007) kring vikten vid en verksamhetsmiljö som stimulerar till att barn får möta varandras olikheter vilket leder till att de övas i att kompromissa, argumentera för sin åsikt såväl som att ge med sig. Detta i sin tur bidrar till att barnen lär sig att ta hand om sina

relationer samt övas i de demokratiska värderingar som vårt samhälle vilar på, vilket är i enighet med läroplanens intentioner (Lpfö 2016). Barns möjlighet till att känna tillhörighet och samhörighet i gruppen är av stor betydelse för arbetet med inkludering. Jonsdottirs (2007) avhandling visar på att en del förskolor inte lyckas skapa en inkluderande miljö där barn känner sig som en tillgång till gruppen vilket synliggör en viss svårighet i inkluderingsarbetet.

3.3 Fysisk miljö

Björklid (2005) beskriver förskolan som den första mötesplatsen där barnet möter formellt lärande. Miljön ses som en betydelsefull faktor för barnets lärande då samspel med den fysiska miljön även stimulerar barns samspel med varandra. Den fysiska miljön skickar ut signaler för hur välkommen individen är i den utformade miljön. Den pedagogiska miljön innefattar den fysiska utformningen och material, samspel mellan individerna som befinner sig där samt det klimat som finns i verksamheten. Med andra ord innefattar den pedagogiska miljön både de fysiska och psykiska aspekterna. Förskolans miljö visar vad som förväntas att hända i verksamheten och därför ska den pedagogiska miljön utformas på ett sätt som kan utmana, stimulera och underlätta barns lek och lärande. Därav betonas vikten vid att vara flexibel och lyhörd för att förändra miljö utefter barns intresse och behov. För att barnen ska kunna inkluderas i den pedagogiska verksamheten är det av vikt att de får möjlighet att påverka utformningen av den fysiska miljön. Detta bidrar i sin tur till en känsla av delaktighet och inkludering i verksamheten (Björklid 2005).

Vidare beskriver Björklid (2005) att storleken på dagens barngrupper ökar men den fysiska miljön är densamma, det innebär att fler barn ska få plats på samma yta som tidigare. Den trånga miljön bidrar till färre möjligheter för barn att få vara ifred och leka ostört samt att det kan göra att ljudnivån ökar och miljön upplevs bullrig då fler barn måste samverka på samma yta. Detta kan i sin tur innebära ökad känsla av stress, vilket Björklid (2005) menar gäller såväl vuxna som barn. Ur ett inkluderingsperspektiv kan trånga förskolemiljöer bidra till färre möjligheter för barn att följa sina intressen i verksamheten då det är fler barn som konkurrerar om samma material och verktyg. Det gör även möjligheterna till att följa intresset färre på grund utav rummets begränsningar i hur många barn som får plats att vistas i samma rum. Trånga förskolemiljöer kan dock bidra till att barnen övas i sin förmåga att kompromissa och samspela med andra kamrater.

I en artikel skriven av Pramling Samuelsson, Williams och Sheridan (2015) sätts stora barngrupper i förskolan i relation till förskollärares möjlighet till arbete mot läroplanens

strävansmål. Barngruppernas storlek ökar samtidigt som läroplanen revideras och blir alltmer omfattande vilket bidrar till större krav på det pedagogiska arbetet i förskolan. Genom enkäter och intervjuer av förskollärare har Pramling Samuelsson, Williams och Sheridan (2015) fått reda på vad förskollärare ser för möjligheter och svårigheter i arbetet med läroplanens avsikter. Större barngrupper bidrar till färre tillfällen för kommunikation emellan vuxen och barn. Det påverkar även barns möjlighet till aktivitet och tillgång till den pedagogiska miljön då pedagogens närvaro i enskilda situationer begränsas. Resultatet visar på att förskollärarna känner att en större barngrupp bidrar till mindre tid att arbeta målinriktat i den pedagogiska verksamheten. Mycket tid går till att dela upp barngruppen i mindre grupper för att få vardagen att flyta på. Bristen av tid resulterar i färre planerade gruppaktiviteter vilket i sin tur leder till minskade förutsättningar och möjligheter för varje barn att bli sett och utmanat. Förskollärare känner stress inför uppdraget att hinna med läroplanens innehåll samtidigt som de vill ge barn utrymme till delaktighet och medverkan i den dagliga verksamheten. Att integrera barns intresse med läroplanens innehåll framhålls som en strategi för att kunna arbeta med barns intresse och läroplanens intentioner på samma gång (Pramling Samuelsson, Williams & Sheridan 2015). Vi kan se att inkluderingsarbetet, som tidigare nämnts, handlar om att anpassa verksamheten utefter barnens behov. Därav ses barngruppen som betydelsefull faktor i hur en inkluderande miljö möjliggörs samt vilka krav det ställer på förskolläraren när barngruppens storlek blir allt större.

Sammanfattningsvis beskrivs barngruppen och miljön som betydelsefulla faktorer i arbetet med inkludering i förskolan. Miljöns utformning sänder budskap om vad som förväntas av barnen samt för vilka materialet är till för och är av betydelse för barns möjlighet att ta till sig kunskap i verksamheten. Dock mynnar samtliga faktorer ut i pedagogens roll att skapa en inkluderande miljö som tillåter alla barn att ta till sig kunskap utifrån de egna förutsättningarna. Genom artiklarna kan vi utläsa vikten vid att vara lyhörd för barngruppens intressen i utformandet av miljön i syfte att stimulera och locka till lärande och lek. Detta gäller som fördel för såväl den sociala som den fysiska miljön i förskolans verksamhet.

4. Styrdokument

FN:s konvention om barns rättigheter skapades 1989 i syfte att upprätthålla att samtliga medlemmar arbetar för att främja mänskliga rättigheter för barn (UNICEF 1989). I den beskrivs alla barns lika värde och rättigheter till utveckling oavsett ålder, kön, kulturell och social bakgrund. Alla barn har rätt till yttrandefrihet, att uttrycka sin mening samt göra sin röst hörd och barnets bästa är något som alltid ska komma i första hand. I De yngre barnens läroplanshistoria (Vallberg Roth 2011) beskrivs en studie gjord av UNICEF där 25 länder rankas utifrån hur de uppfyller kraven på barnomsorgens förmåga att tillgodose barns rättigheter. Undersökningen visar att Sverige ligger i topp i detta avseende. Läroplanen för förskolan (Lpfö 2016) verkar som riktlinjer för hur den pedagogiska verksamheten ska upprätthålla denna goda kvalitet. Dock menar Dahlberg, Moss och Pence (2001) att läroplanen ständigt behöver omprövas och anpassas till den samhällsutveckling som råder. De menar att det behövs en läroplan som ifrågasätter samt utmanar förutbestämda metoder och innehåll i syfte att utvecklas vidare. Vi anser att det är viktigt att som förskollärare hålla sig uppdaterad och påläst i de styrdokument som gäller för förskolan. Strävansmålen behöver ständigt finnas med i utformandet av den pedagogiska miljön i syfte att säkerhetsställa kvalitén i verksamheten.

Under 2018 kom ett regeringsbeslut om en ny, reviderad version av Läroplanen för förskolan (SFS 2018:50) som kommer att träda i kraft i juli 2019. I den nya versionen har innehållet ändrats, förtydligats och utökats med nya områden. Läroplanen för förskolan är under ständig revidering och utveckling vilket krävs för att säkerhetsställa kvalitén för den pedagogiska verksamheten. Vissa delar har skrivits om och blivit mer utförliga och tydliga vilket å ena sidan kan bidra till ökad begriplighet. En mer utförlig och utökad läroplan kan å andra sidan även bidra till att arbetslasten blir större vilket i sin tur kan leda till stress inför det redan omfattande arbetet. Begreppet inkludering finns inte med i Läroplanen för förskolan (Lpfö 2016) men i den nya Läroplanen för förskolan (SFS 2018:50) förekommer ordet inkludera vid två tillfällen gällande jämställdhetsarbete. Detta tror vi kan visa på att begreppet ses som mer aktuellt i den samhällsutveckling som råder just nu.

5. Teoretisk ansats – sociokulturellt perspektiv

Frågan om hur människor lär och tar till sig kunskap har inget rätt svar utan kan ses utifrån olika perspektiv. Utifrån ett sociokulturellt perspektiv ser man lärande som beroende av de kulturella omständigheter vi lever i. Säljö (2014) beskriver att lärande kan ske på kollektiv- och individnivå och att det sker i alla sammanhang där människor samspelar med varandra. Vi människor är biologiska varelser med fysiska och mentala resurser, dock är vår intellektuella kapacitet inte bunden av de fysiska och psykiska förutsättningarna vi föds med. Med hjälp av verktyg och hjälpmedel har vi potential att nå bortom de begränsningar vi har genom våra biologiska förutsättningar. Inom det sociokulturella perspektivet intresserar man sig även för hur människan använder fysiska och kognitiva resurser för att skapa kunskap och mening. De *verktyg* och *redskap* vi har idag är utformade av tidigare generationers erfarenheter samt insikter och kommunikation och interaktion är avgörande för hur resursen skapas och förs vidare (Säljö 2014).

Säljö (2014) beskriver redskap och verktyg som resurser som används för att skapa förståelse kring vår omvärld. Hur vi lär och tar till oss kunskap blir en fråga om hur vi tillägna oss redskapen. Människan har skapat fysiska redskap, *artefakter*, såsom miniräknare och kikare i syfte att förenkla vår vardag. Användandet av artefakterna gör att vi kan lösa problem som inte varit möjliga att lösa på egen hand. Vårt tänkande och vår föreställningsvärld har sitt ursprung i vår kultur och de intellektuella och fysiska redskap som finns där. Kultur är något som skapas av människor och som finns mellan oss och den omvärld vi lever i. I mötet med omvärlden har vi möjlighet att ta till oss av de idéer, värderingar, kunskaper och resurser som utgör den kultur vi lever i. Hur vi tänker och hanterar olika situationer är på så vis påverkade av den omgivning vi befinner oss i, dess historia och de sociala praktikerna (Säljö 2014). Förskolan har en viktig uppgift att ge individerna de verktyg och resurser dem behöver för att kunna möta den rådande kulturen, göra dem medvetna om att de är en del av sitt eget kulturskapande (Lpfö 2016).

Ett av de viktigaste redskapen vi har är språket. Språket ger oss förutsättning att ta till oss kunskap och information samt lär oss begrepp som i sin tur gör att vi kan skapa mening. Språket och orden *medierar* omvärlden för oss och gör den meningsfull (Säljö 2014). Ordets betydelse är ett språkligt fenomen som kopplar samman våra inre tankar med det yttre kommunicerade ordet. Ordet gör att våra tankar blir meningsfulla och med hjälp av kommunikation kan man dela erfarenheter, låna kunskap samt göra sig förstådd (Vygotskij 1999). Vidare beskriver Säljö (2014) att samspelet står i fokus i det sociokulturella perspektivet på lärande. Kommunikation i samspel med andra ger människan möjlighet att ta andra perspektiv och få ökad kunskap och

utveckling kring ett ämne. Den *proximala utvecklingszonen* definieras som avståndet mellan vad man kan prestera ensam och vad man kan prestera tillsammans med någon som har mer kunskap inom ett område än en själv (Säljö 2014). Lärandet är en resa där barnet försöker förstå världen med hjälp utav de människor, redskap samt verktyg som finns i den kulturen de befinner sig i (Smidt 2010). Förskolan är en mötesplats där barn ska ges möjlighet att möta olika erfarenheter, kulturer och uppväxtvillkor (Lpfö 2016). Samspel och interaktion mellan människor och deras omvärld utgör grunden i det sociokulturella perspektivet på lärande. Där har förskolläraren en viktig roll i att möjliggöra samspelet mellan barn i barngruppen såväl som mellan barn och vuxna.

6. Metod

6.1 Val av metod

För att få svar på frågeställningen ” Vilka möjligheter och svårigheter upplever förskollärare i arbetet med inkludering i förskolan?” har intervjuer med några förskollärare genomförts. Kvalitativa data kan karaktäriseras genom att man undersöker sociala sammanhang och strukturer, samt att undersökningen sker under vardagsförhållanden vilket i sin tur leder till att informanten känner trygghet i att delge sin egen uppfattning (Magne Holme & Krohn Solvang 1997). Valet av kvalitativ metod gjordes då vårt mål var att undersöka inkludering i förskolan som ett socialt sammanhang. En kvantitativ enkätstudie skulle kunna ge oss svar på vår forskningsfråga om den varit utformad med öppna frågor. Slutna frågor hade möjligen gett oss ett mindre utförligt resultat då det inte ges någon möjlighet till utvecklande av svaren. Öppna frågor i en enkät tar istället längre tid att svara på och vi tror att svarsfrekvensen skulle vara mindre. Observationer hade undersökt frågeställningen på ett kvalitativt sätt men hade givit oss inblick i hur arbetet praktiskt genomförs i verksamheten. Då vår avsikt var att undersöka förskollärares upplevelser av inkluderingsarbetet ansåg vi att intervjun var den metod som på bästa sätt gav oss möjlighet till att få svar på vår frågeställning. Denscombe (2016) beskriver forskningsintervju som ett verktyg för att få reda på människors upplevelser, tankar och åsikter kring ett ämne. Genom användandet av intervjuer fick vi möjlighet att närma oss ämnet inkludering på ett kvalitativt och mer djupgående sätt. Intervjuerna synliggör däremot endast deltagarnas upplevelser och tankar kring ämnet och inte en inblick i hur arbetet med inkludering sker i verkligheten. Men då studien avser att undersöka just förskollärares personliga erfarenheter av ämnet och inte själva görandet anser vi metoden passande.

6.1.1 Semistrukturerad intervju

En semistrukturerad intervju innebär att intervjuaren förbereder en färdig lista med ämnen som ligger till grund för intervjun. Samtidigt är man i största mån flexibel som intervjuare och följer deltagarens tankar och idéer (Denscombe 2016). Genom användandet av denna struktur har vi kunnat vara flexibla och lyhörda för deltagarnas utsagor samtidigt som vi riktat fokus mot den information vi behövt för att kunna besvara vår forskningsfråga. Vi är medvetna om att den valda strukturen kan göra att den intervjuade inte känner sig manad att göra några längre utsagor då de är medvetna om att intervjuaren har en färdig mall att följa. Strukturen kan även bidra till att intervjuaren håller tillbaka utvecklande frågor i risk att frångå ämnet. En semistrukturerad intervju hjälper oss att få svar på frågor som rör inkluderingsbegreppet medan en helt ostrukturerad intervju förmodligen hade gett ett mer utsvävande svar som varit svårtolkat för

vårt undersökningssyfte. Valet av semistrukturerade intervjuer som metod ger oss möjlighet till validitet i vår studie eftersom våra frågor var utformade i syfte att svara på de frågeställningar som varit utgångspunkt för undersökningen.

6.2 Urval

Fyra personliga intervjuer genomfördes med förskollärare på två förskolor i samma kommun, två av intervjuerna genomfördes på vardera förskolor. Vi anser att fyra intervjuer givit oss tillräcklig mängd data för att kunna få svar på vår forskningsfråga samt gett oss möjlighet att diskutera skillnader och likheter mellan svaren. Om någon annan forskare hade genomfört vår studie med samma semistrukturerade intervjufrågor hade även de fått syn på några förskollärares upplevelser av inkludering. Detta ger i sin tur studien möjlighet till reliabilitet (Löfdahl, Hjalmarsson & Franzén 2014). En av studenterna hade personlig kontakt med de två förskolorna vilket underlättade kontakten med förskollärarna samt bidrog till en lättsam och trygg intervju. Dock ansvarade den student utan personlig kontakt med respondenterna för intervjuerna i syfte att ge samtalet en känsla av professionalitet.

En av förskollärarna arbetade på en avdelning med barn i åldrarna 1–5 medan de övriga tre förskollärarna arbetade på avdelningar med barn i åldrarna 3–5. Detta urval framkom då de frivilligt anmält sitt intresse för att delta i studien och uppdelningen av avdelningarna bidrog till en variation i resultatet som visar på hur inkluderingsarbetet sker i förskolans olika åldersgrupper. Ett medvetet val av förskollärare som intervjupersoner gjordes på grund utav att skapa en avsmalning av vårt ämne samtidigt som det ger en inblick i den blivande professionen.

6.3 Genomförande

Förfrågan om deltagande i studien skickades ut via mail till förskolecheferna på de valda förskolorna, intresserade förskollärare kontaktade sedan oss för att boka tid för intervju. I mailet bad vi om 2–3 förskollärare som kunde tänka sig att delta i vår undersökning och två stycken förskollärare på vardera förskolor anmälde sitt intresse, därav fyra medverkande. Valet av personliga intervjuer istället för gruppintervjuer gjordes med förhoppning av att respondenterna skulle lyfta sina personliga erfarenheter där de i gruppintervju istället hade riskerat att påverka varandras utsagor. Intervjuerna ägde rum på de valda förskolorna i syfte att värna om deltagarnas tid. Den välkända miljön bidrog till att deltagarna upplevdes trygga och bekväma i intervjusituationen. Intervjuerna dokumenterades med hjälp utav ljudupptagning, detta för att underlätta senare transkriberingsarbete samt för att vi båda skulle kunna vara närvarande och aktiva i samtalet. Båda undersökande studenter medverkade under samtliga intervjutillfällen,

en ansvarade för intervjun i syfte att alla intervjuer skulle hålla samma struktur och intervjusätt och den andra verkade som samtalspartner och stöttade upp med vidareutvecklande frågor. Datasamlingen transkriberades sedan ut i text och användes sedan vidare i analys och kategorisering av materialet.

6.4 Etiska ställningstagande

Innan intervjuerna genomfördes fick deltagarna via ett missivbrev skriftlig information om studiens syfte, vilket var att undersöka hur förskollärare upplever begreppet inkludering, hur de beskriver sig arbeta med det samt vilka erfarenheter de har av inkluderingsarbetet i förskolan. Enligt god forskningssed (2017) ska all medverkan ske på egen vilja från deltagarna och för att bemöta detta skickades en förfrågan ut till förskolechefen där intresserade förskollärare fick anmäla sig vid intresse. Information bifogades genom ett missivbrev som innehöll information om att deltagandet var frivilligt samt att medverkan när som helst gick att avbyta. Deltagarna fick information, såväl muntligt som skriftligt, om att det insamlade materialet endast skulle användas i studiens syfte samt att deras identitet skulle vara anonym. I vår studie hade vi för avsikt att undersöka några förskollärares upplevelser kring inkluderingsarbetet i förskolan vilket innebar att deltagarnas identitet och arbetsplats inte vara relevanta att redovisa. För att förskollärarna skulle känna trygghet i att lämna så sanningsenligt svar som möjligt delgav vi dem information om att deras identitet inte skulle skrivas fram i studien. För att kunna garantera deltagarna anonymitet valde vi att ställa våra intervjufrågor på ett öppet sätt som inte berörde ingående på miljön, individuella barn, pedagoger eller platser på ett sätt som skulle vara identifierbart. I framskrivandet av resultatet och diskussionen kodades därför de fyra förskollärarna slumpmässigt med 1, 2, 3 och 4 för att skydda deras identitet men ändå ge läsaren en helhetsbild av förskollärarnas svar. Vi valde även att inte nämna förskolan eller pedagogers namn i arbetet eller missivbrevet.

Ett etiskt problem som skulle kunna uppstått i vår studie var att förskollärarna skulle prata om enskilda barn på ett sätt som gör barnen identifierbara. Då vår studie avsåg att undersöka förskollärares erfarenheter har vi ingen anledning att få reda på information av enskilda fall i förskolan. För att hantera detta ställde vi frågorna på ett öppet sätt och med inriktning på en mer generell nivå. Vi undvek även frågor som ”Har du upplevt exkludering av ett enskilt barn?” i syfte att inte styra deltagarna till samtal om enskilda individer. Vi valde även att den av oss som inte hade personlig kontakt med deltagarna ansvarade för genomförandet av intervjuerna, detta för att minska risken av att de relaterar till enskilda barn i barngruppen. Vi upplevde att dessa ställningstagande ledde till att intervjuerna fokuserade på förskollärares upplevelser och

inte enskilda fall i verksamheten. Att den av oss som inte hade personlig kontakt med deltagarna ansvarade för intervjuerna upplever vi ledde till att de fick motivera och förklara sina upplevelser på ett utförligt sätt då studenten inte hade någon förförståelse av verksamheten. Om den av oss med personlig kontakt hade genomfört intervjuerna tror vi risken av att förskolläraren samtalat kring enskilda fall ökat samt att de talat på ett sätt som gjort utsagorna mindre konkreta och mer förgivettagna.

Vi valde att dokumentera intervjutillfällena med hjälp av ljudupptagning vilket godkändes av samtliga deltagare innan intervjun startade. Efter arbetet godkänts av examinator kommer det utskrivna transkriberingsmaterialet att strimlas och sedan kommer dokument samt ljudfiler att raderas. Detta i syfte att garantera respondenterna att deras svar endast används i det uttalade forskningssyftet. Vetenskapsrådets publikation God Forskningssed (2017) har funnits som utgångspunkt i de etiska överväganden som gjorts i syfte att skydda deltagarna.

6.5 Databearbetning

Insamlingen av data skedde genom intervjuer av fyra förskollärare som i sin tur spelades in via ljudupptagning. Varje ljudupptagning transkriberades sedan till separata dokument i syfte att på ett tydligt sätt få syn på samband och mönster i resultatet. Intervjuerna tog ca 20–30 minuter och genererade ca 3–4 timmars transkriberingstid per intervju. Vi transkriberade två intervjuer var i syfte att underlätta efterarbetet med det insamlade datamaterialet, däremot har samtliga dokument korrekturlästs av båda undersökande. Sedan ordnades materialet i olika kategorier utifrån de mönster som synliggjordes i resultatet.

7 Resultat

Svaren som samlats in från intervjuerna sammanfattas och skrivs ut i kommande resultatdel. Utifrån de frågor vi ställt och de svar vi fått har vi kunnat urskilja fem kategorier som vi valt att dela in svaren i. I kategorierna har sedan skillnader och likheter i svaren lyfts fram och ställts emot varandra. De medverkande förskollärarnas svar kommer att kodas och skrivas ut med hjälp av siffrorna 1–4.

7.3 Inkludering

Samtliga förskollärare är eniga om att begreppet inkludering syftar till att alla barn ska få möjlighet att delta i verksamheten utifrån de egna förutsättningarna. De ser det även som viktigt att se och möta varje enskilt barns behov i förskolan. Arbetet med att möta alla barns behov beskrivs ske på olika sätt och med olika fokus. Förskollärare 1 beskriver inkludering som att alla barn ska kunna delta i alla situationer i förskolan, att förskolläraren ska anpassa nivå och metod för lärsituationer så att samtliga kan delta i verksamheten som erbjuds.

Inkludering för mig är när alla kan vara delaktiga i verksamheten på ett eller annat sätt, med eller utan anpassningar. Om man ser till förskolan ska du kunna vara med i barngruppen i alla situationer. Sen finns det faktiskt barn som inte klarar av det av en eller flera anledningar där man får tänka till lite extra, men alla ska kunna vara delaktiga i verksamheten. (1)

Förskollärare 2, 3 och 4 betonar dock vikten av att alla barn inte behöver vara med i alla sammanhang, att vikten ligger vid deltagande på de egna villkoren.

Så där har vi sagt att för oss är inkludering mer att man känner att man har en plats i gruppen, som är där när man känner själv att man vill. Det är viktigt för oss. Sen är vi aldrig dom som tycker att alla alltid ska vara med. (4)

Samtliga förskollärare anser att det är viktigt att alla barn har möjlighet att delta samt att de känner tillhörighet till barngruppen. Vidare beskriver förskollärare 3 vikten vid att alla barn känner att de får plats i gruppen, att de får möjlighet att bli sedda och att göra sin röst hörd. Detta är något som även förskollärare 4 betonar. Pedagogens roll lyfts fram som en grundläggande förutsättning för barns möjligheter till deltagande på de egna villkoren.

Det är en pågående process och att just alla ska kunna få vara med i verksamheten utifrån sina förutsättningar och där har vi en viktig roll. (1)

Vidare belyser förskollärare 3 vikten vid att barnen inte ska behöva anpassa sig till verksamheten utan att det är pedagogens ansvar att skapa en verksamhet som är anpassad för alla individer.

Det viktigaste är ju som jag tänker det här med att det är ju inte barnen som ska komma hit och anpassa sig. Utan det är ju vi som ska kunna möta varje barn. (3)

Detta menar förskollärare 3 även bidrar till att barnen får möjlighet att känna att de lyckas, vilket även betonas som viktigt för barns utveckling och lärande. Förskollärare 2 och 3 ser på inkluderingsbegreppet ur ett historiskt perspektiv där de förr arbetade mer integrerat, att alla barn var tvungna att medverka i samlingar och andra styrda lärsituationer.

Sen har ju jag jobbat väldigt länge och förr var det ju mycket mer så ”nu har vi samling”, och då var det ju oftast barnens fel. Ni vet. Om de inte fixade det. Och det finns ju fortfarande, men så är det ju inte här utan vi ska få dem att lyckas. (3)

Förskollärare 3 menar däremot att de nu arbetar för att alla barn ska kunna delta utifrån de egna förutsättningarna och skapar spontana sammanhang för lärande som anpassas efter barnens intresse och förmågor. En förutsättning för inkludering är att pedagogerna är närvarande och ser vilka behov som finns i den aktuella barngruppen. Detta beskriver såväl förskollärare 2 som förskollärare 3. Slutligen lyfts arbetslaget fram som en viktig tillgång i inkluderingsarbetet där betoning läggs vid att ständigt tänka nytt och arbeta fram nya strategier och metoder som passar den aktuella barngruppen.

7.4 Barngruppens roll

Att dela upp barngruppen i mindre smågrupper ser alla förskollärare som en strategi för att skapa goda förutsättningar för inkludering i förskolan. Förskollärare 1 och 2 beskriver att alla barngrupper är olika och har olika personligheter som förhåller sig till varandra. Vissa barn beskriver förskollärarna är väldigt verbala och framåt vilket tar mycket uppmärksamhet och tid från förskolläraren. Däremot betonar förskollärare 2 även vikten vid att lyfta fram de barn som är mindre verbala.

Sen är det ju så att vissa barn tar för sig mer än andra. Och man säger dom som är framåt och verbala, dom får ju alltid massor med tid. Men eftersom vi delar in oss i små grupper får man ju möjlighet att lyfta fram dessa som är lite tysta och tillbakadragna och inte har språket. (2)

Förskollärare 2 och 3 beskriver deras indelning av barngruppen som åldersrelaterad och fast, att de har samma gruppkonstellationer som följs åt i det dagliga arbetet. Detta motiverar dem med att den aktuella barngruppen gynnas av rutiner och kontinuitet. De beskriver även att en indelning av barngruppen kan göra att barn lättare blir inkluderade i leken samt att det kan ge leken kvalitet. Vidare lyfter förskollärare 1 att de oftast delar in barngruppen utefter barnens intresse och den aktuella gruppdynamiken. Detta i syfte att stötta barns relationsskapande och att inte begränsa dem i åldersindelade grupper.

Det kan vara spontant också. Ser man att ettåringen leker jättebra med femåringen så varför inte fortsätta med den konstellationen. (1)

Att se barngruppen som en tillgång i inkluderingsarbetet är något som även förskollärare 3 och 4 belyser i sina intervjuer.

Vi tror ju att även om man kan någonting så är det ändå ett stöd att få öva lite extra på det och att vi hjälper varandra. De upplever ju inte riktigt att det är så, men att man kan liksom inspireras av varandra. (4)

Förskollärare 4 menar att barngruppen kan hjälpa och inspirera varandra, att förskolläraren kan använda barns olikheter i olika gruppkonstellationer som en strategi för att stärka varandras individuella utveckling. Detta beskriver förskollärare 4 även är något som barnen inte är medvetna om utan sker ur deras synvinkel på ett naturligt sätt. Förskollärare 3 ger även exempel på fördelen med att använda gruppkonstellationens olikheter i språksyfte, där språkligt starka och svaga barn får möjlighet att lära av varandra i såväl styrda som spontana sammanhang. Samtliga förskollärare har på olika vis lyft fram barngruppen som en betydelsefull del i arbetet med inkludering i förskolan.

7.5 Den pedagogiska miljöns roll

Att ständigt anpassa verksamhetens miljö är något som samtliga förskollärare lyfter fram i sina intervjuer. Den pedagogiska miljön på förskolan syftar till såväl den fysiska som den sociala miljön och vikten av anpassning av den pedagogiska miljön är något som förskollärare 1 betonar.

Miljön är väldigt viktig, det är nästan stommen i hela arbetet att miljön är anpassad. Det är så mycket både den psykiska, fysiska och sociala miljön. Det är ju där arbetet börjar för att du ska kunna fortsätta möjligheten till anpassning. Allt är ju möjligt om man ser till olika material och sådant. Allt behöver inte vara framme men möjligheten till att synliggöra det ska finnas. (1)

Både förskollärare 1 och 2 belyser att material som finns på barnens nivå är en förutsättning för att barnen ska få möjlighet till delaktighet och inkludering i sin vardag. Detta leder även till att barnen blir mer självständiga och utvecklar en tro till den egna förmågan. Både förskollärare 2 och 4 berättar om tillfällena då de erfarit en pedagogisk miljö som inte stimulerat och inspirerat barngruppen vilket bidragit till att barnen inte kommit till ro och istället hamnat i konflikter med varandra. De lyfte därför fram vikten vid att ständigt förändra miljön efter den aktuella barngruppens behov samt att inte vara rädd för att prova sig fram i syfte att kunna hitta nya vägar.

Förskollärare 4 beskriver hur de arbetat fram en miljö där barnens intresse får styra och där pedagogerna finns närvarande för att utveckla dem vidare i den spontana leken. Detta anser även förskollärare 3 vara viktigt för barns utveckling.

Det ska ju finnas saker som intresserar barnen. Märker vi att det inte gör det så får man ju byta ut det som inte intresserar dem. Det har vi jobbat mycket med, vad intresserar sig barnen för, och så får vi tillföra det då liksom. De vill ha doktorssaker och frisörsaker nu så det ska vi fixa. (3)

För förskollärare 3 är det av stor vikt att barnens intresse följs i relation till val av material och miljöns utformning, detta leder till att barnen får möjlighet att påverka sin vardag. Att nytt material tillförs kan bidra till nya lekar och gruppkonstellationer vilket i sin tur utmanar barns lek och lärande. Vidare beskriver förskollärare 4 hur de arbetar med ett bildschema som visar ordningen för de dagliga aktiviteterna. Förskolläraren beskriver även att det finns bilder som visar barnen de aktiviteter och material som finns att tillgå i verksamheten. Schemat är uppsatt synligt i miljön och används i syfte att ge stöttning till de barn som av olika anledningar har svårt att göra sin röst hörd.

Då har vi till exempel ett barn som inte kan bestämma när vi ska gå ut så blir det liksom för mycket intryck. Då har vi satt upp på en vägg 'det här kan du göra idag' och på så vis hjälper vi hen in i leken. Bildschema på hur dagen ser ut används också för dom som kanske inte förstår eller har språket. Då brukar vi peka 'kolla här, nu ska vi göra det här'. Jag tycker att vår miljö gör att alla på något sätt kan göra sig förstådda. (4)

Detta bidrar till en struktur som ger barnen förutsättning att inkluderas genom att de kan göra sin röst hörd och visa sin vilja.

7.6 Språkets betydelse

Språket lyfts under samtalen fram som viktigt för barns möjlighet att göra sig förstådda vilket i sin tur leder till deras förutsättning att bli inkluderade i verksamheten. Samtliga förskollärare lyfter även fram vikten vid att de barn som inte har språket får stöttning och andra verktyg för att uttrycka sig med. De beskriver även att de arbetar mer eller mindre med TAKK (tecken som stöd) och bilder. Förskollärare 1 beskriver användandet av TAKK i förmån för att stötta en enskild individ som har ett annat modersmål än svenska medan förskollärare 4 beskriver att arbetet med TAKK och övriga språkutvecklande verktyg sker i hela barngruppen. Detta i syfte att motverka exkludering av ett specifikt barn.

Dels har vi vår I-pad som vi arbetar med och nu förra veckan så fick de blanda diskmedel med färgat vatten och blåsa. För då är det ju (visslar) det ljudet vi övar. För att liksom kunna ha alla ljuden måste du ju ha motoriken i munnen först och då tog vi ut det och gjorde det till en gemensam lek med andra avdelningar. När vi fick de här barnen som behöver munmotoriken var vi jättenoga med att inte arbeta med dem som en separat grupp för då blir det ju utpekande. (4)

Förskollärare 4 beskriver här att arbetet med språkutveckling gynnar hela barngruppen och att de använder sig av språklekar för att på ett lekfullt sätt arbeta med de barn som är i behov utav det. Att arbeta med barns utvecklingsområden i helgrupp är något som fler förskollärare anser

gynnar hela barngruppen. Vidare beskriver förskollärare 1 fördelen med att arbeta med språkligt starka och språkligt svaga barn i blandad grupp i syfte att lära av varandra.

Vi har ett gäng som pratar arabiska och där försöker vi utmana om det är ett arabiskt talande barn som sitter och samspelar med ett svensktalande barn. Där blir det en dialog mellan dem där de lär sig och vi lär oss. Vi har ju lärt oss en hel del arabiska ord och vi är nyfikna på deras språk samtidigt som de är nyfikna på vårt språk. (1)

Förskollärare 1 beskriver här även vikten vid ett ömsesidigt intresse och nyfikenhet för barns olika språk och kulturer och ser det som förskollärarens uppgift att uppmuntra situationer där barn får samtala med varandra. Detta stimulerar i sin tur alla barns språk, oavsett eventuella svårigheter eller modersmål. Däremot ser förskollärare 2 och 3 det som en svårighet att inkludera barns andra modersmål i verksamheten.

Vi lånade lite böcker på biblioteket förra året. Det blev inte så bra av det heller. Vi kollade lite men sen kunde vi ju inte läsa böckerna här för vi kunde inte språket. Vi skickade hem böckerna till föräldrarna och så kunde de ha samma böcker som vi här men sen kom de inte tillbaka igen och därför har vi slutat med det. (3)

De anser att det finns material och strategier som hjälper dem att inkludera barn med andra modersmål i det svenska språket, så som TAKK och bilder. Dock ser de svårigheter i att hjälpa barnen att utveckla förståelse inom det egna modersmålet då de ej har kunskap inom dessa språk.

7.7 Pedagogens roll

Med pedagogens roll menar vi barnskötare såväl som förskollärare och att pedagogen har en viktig roll är något som alla förskollärare är eniga om. Att vara närvarande som pedagog ses av samtliga förskollärare som en strategi för att få syn på alla barns behov. Detta leder i sin tur till att man får möjlighet att på ett bra sätt stötta barnen i sin utveckling samt i sitt relationsskapande. Vidare beskriver förskollärarna 3 och 4 att man som pedagog med små medel kan anpassa den sociala och fysiska miljön för att inkludera alla barn i verksamheten.

Vissa barn som har 15 timmar, som kommer vid 9, kanske försvinner i mängden för då är alla 22 barn här. Då är det som mest hektiskt. Att vi har bett föräldrarna lämna en halvtimme innan för då kommer man direkt in till frukostbordet och där blir man ju sedd kring bordet på ett annat sätt. Man kan ha en dialog på ett annat sätt. Så små medel kan ju göra att barnet får det där lilla extra. (4)

Genom citatet betonar förskollärare 4 pedagogens roll i att se till varje enskilt barns behov och i sin tur anpassa verksamheten med små medel så att alla barn får möjlighet att synas och höras. Att dela upp barngruppen i mindre grupper är något som samtliga förskollärare framhåller som en god strategi för att skapa större möjligheter för det enskilda barnet att synas. Framför allt är detta en fördel för de barn som är mindre utåtriktade och tar mindre plats i den stora

barngruppen att komma till tals. Förskollärare 2 lyfter fram den mindre barngruppen som en trygghet för många barn där alla barn vågar ta plats och synas vilket i sin tur inkluderar dem i barngruppen.

Det är ju att man ska ha ett lugnt förhållningssätt till barnen och att vi delar in oss i små grupper. Man är närvarande och ser och hör, man är med. Då kan man få barnen inkluderade tycker jag. (2)

Därav betonas pedagogens roll i att skapa tillfällen att dela upp barngruppen i mindre grupper, detta anser samtliga vara en god strategi för arbetet med inkludering. Vidare betonar samtliga förskollärare att pedagogen har en viktig roll i att anpassa verksamheten efter barngruppen, såväl den sociala miljön som den fysiska. Förskollärare 3 beskriver arbetet med att inte se barnet som problemhavare som viktigt, att det är pedagogernas uppgift att anpassa miljön till barnen så att alla barn får möjlighet att lyckas. En anpassning som både förskollärare 3 och 4 framhåller som positiv för deras barngrupper är tydlig struktur på de dagliga rutinerna. Detta menar dem är en trygghet för många barn i att veta hur dagen ser ut och synliggörs genom tydliga dagordningar i bilder. På så vis upplever förskollärarna att detta ger dem möjlighet att vara mer tillåtande i sitt arbetssätt då barnen vet vilka strukturer och regler som gäller i verksamheten. Även om denna anpassning är till för vissa barn som har behov av det görs den tillsammans med hela barngruppen vilket båda förskollärare betonar motverkar exkludering av vissa barn. Att miljön och pedagogernas arbetssätt behöver anpassas till den aktuella barngruppen är något som alla förskollärare på olika sätt betonar i sina intervjuer. Arbetssättet behöver vara ständigt föränderligt och pedagogens roll i att vara kritiskt tänkande är något som förskollärare 1 lyfter.

Man får lite i rygsäcken med att man känner att 'Det här har jag provat och det funkade bra på det här barnet eller den här gruppen'. Men nästa gör det kanske inte det. Det handlar hela tiden om att anpassa och hänga med i utvecklingen, läsa forskning och artiklar och sådana grejer. Man kan liksom inte tro att nu är jag färdig, nu kan jag detta. Utan man måste ständigt läsa på och utmana sig själv. (1)

Förskollärare 1 och 2 beskriver ett kritiskt förhållningssätt som att se vad som fungerar och vad som inte fungerar i den aktuella barngruppen, att våga prova nya strategier. I detta arbete framhåller de arbetslaget som en viktig roll i att stötta och komplettera varandra. Genom att ständigt vara omvärderande och öppen för nya idéer som pedagog kan man få goda förutsättningar att skapa en verksamhet som kan möta alla barns behov.

7.8 Resultatsammanfattning

I resultatet framkommer det att alla fyra förskollärare ser på inkludering som ett viktigt arbete i förskolan. De ser på begreppet som aktuellt och har en gemensam syn på inkludering som att det innefattar att barnen får möjlighet att delta i förskolans verksamhet utifrån de egna

förutsättningarna. Det pedagogiska arbetet sker på olika sätt på de två förskolorna men alla förskollärare är överens om att pedagogen har en central roll i hur möjligheterna för inkluderingen utformas. Arbetet beskrivs som omfattande men förskollärarna ser möjligheter att skapa en inkluderande verksamhet med hjälp av att vara närvarande och lyhörda för barnens behov. Detta ger dem i sin tur goda förutsättningar för att skapa en verksamhet som är anpassad utefter barnens förutsättningar.

Vidare framkommer det ur resultatet att miljön ses som en betydelsefull faktor för arbetet med inkludering i förskolan. Den beskrivs kunna möjliggöra såväl som begränsa förutsättningarna för inkludering. Samtliga förskollärare beskriver vikten vid att se barngruppen som en tillgång i den pedagogiska verksamheten. Att dela upp barngruppen i mindre grupper lyfts fram som en strategi för att inkludera alla barn i det sociala sammanhang som utgör förskolan. I de små grupperna får barn möjlighet att synas och höras samt är en fördel för barns relationsskapande och deras språkliga utveckling.

8 Resultatanalys

I resultatet synliggörs förskollärarnas syn på begreppet inkludering samt de möjligheter och svårigheter som finns i arbetet. Grundläggande för samtliga förskollärare är att alla barn har möjlighet att delta i verksamheten utifrån de egna förutsättningarna samt att de känner en tillhörighet till barngruppen. Ur detta kan vi utläsa att den sociala miljön anses viktig ur ett inkluderingssynsätt, att alla barn ska få möjlighet att känna att de får plats i barngruppen. Barns möjlighet till att delta i verksamheten är alla förskollärare överens om ska finnas, dock är några förskollärare mer fokuserade på att deltagandet enbart ska ske på barnets villkor. Vi uppfattar det som att en av förskollärarna menar att aktiviteten ska anpassas så att alla barn har möjlighet att delta medan de andra menar att aktiviteten ska erbjudas alla barn men att de själva får bestämma om de vill delta eller ej. Om barnens egen vilja till deltagande enbart får styra är det större risk att de går miste om att skapa ett nytt intresse kring aktiviteten som erbjuds, samtidigt som om barn deltar utan intresse är risken stor att lärandet uteblir. Detta speglar komplexiteten i förskollärarens arbete med att skapa en verksamhet och aktiviteter som intresserar alla barn samtidigt som lärandet ska anpassas så att alla barn har möjlighet att delta. En förutsättning till detta är, som flera förskollärare belyser, att pedagogerna i förskolan är närvarande och lyhörda för barnens behov och intresse i syfte att kunna skapa en verksamhet som inkluderar barnen i lärandet. Två av förskollärarna sätter även inkluderings begreppet i ett historiskt perspektiv där de upplevt arbetet förr som mer integrerat, att barnen skulle anpassas till miljön och inte tvärt om. Nu menar de på att förskolläraren ser mer till barnens behov och anpassar miljön och verksamheten utefter det. Detta visar på att synen på barns lärande har ändrats och att man nu ser miljöns sociala och fysiska roll för barns utveckling och lärande som avgörande.

Genom förskollärarnas utsagor om uppdelning av barngruppen som en pedagogisk strategi kan vi utläsa att de anser att barngrupperna är för stora att arbeta med i helgrupp i syfte att gynna barns utveckling. De anser det vara lättare att inkludera barn i den sociala miljön i mindre barngrupper där de får större möjlighet till att bli sedda och lyssnade till. Förskollärarna ser barngruppen som en tillgång för barns utveckling där de kan ta nytta av varandras styrkor och olikheter. En av förskollärarna tar upp barngruppens olikheter ur ett språksammanhang, att språkligt starka och svaga barn gynnas av att samspela med varandra. Inom det sociokulturella perspektivet på lärande används den *proximala utvecklingszonen* som en förklaring på avståndet mellan vad man som individ kan prestera ensam gentemot vad man kan prestera i samspel med någon mer kunnig inom området (Säljö 2014). Genom resultatet synliggörs förskollärarnas syn på fördelen med uppdelade barngrupper i syfte att låta barn möta varandras

olikheter i olika sammanhang. Då får de möjlighet att ta andras perspektiv samt få nya insikter och kunskaper av sina kamrater. Det ger även de barn som erhåller den större kunskapen möjlighet att sätta ord på sitt lärande. I barngruppen övas barnen även i de sociala koder som behövs i leken, och flera förskollärare betonar därför vikten vid att vara närvarande och lyhörd som pedagog. Då har man större möjlighet att stötta barnen i sitt relationsskapande. Socialt *samspel* utgör grunden i det sociokulturella perspektivet där man anser att ett lärande sker så fort människor ingår i sociala sammanhang med andra. Genom det sociala samspelet får vi möjlighet att utbyta erfarenheter samt få ökade kunskaper inom ett visst ämne (Säljö 2014).

Pedagogerna har en viktig roll i att skapa en stimulerande social och fysisk miljö på förskolan där barn får möjlighet att känna sig som en del av gruppen, vilket samtliga förskollärare betonar är inkludering för dem. Flera förskollärare beskriver anpassning av den fysiska miljön till barns intressen som viktigt för att stimulera barns lust till lek och lärande vilket i sin tur ger dem större möjlighet till socialt samspel. Miljön och den omgivning vi befinner oss i påverkar vårt sätt att tänka och hantera olika situationer (Säljö 2014). Det innebär att pedagogernas utformning av miljön skapar större eller mindre möjligheter för barn att ta till sig kunskap samt skapa mening genom det material och de verktyg som finns att tillgå. Två av förskollärarna betonar vikten vid att material finns tillgängligt på barnens nivå samt att man har ett tillåtande förhållningssätt som låter barnen använda materialet som finns i verksamheten. Detta stimulerar barns kreativitet och låter dem skapa mening med hjälp utav materialet utifrån det egna intresset. Inom det sociokulturella perspektivet på lärande beskrivs *redskap* och *verktyg* som avgörande resurser för hur vi skapar förståelse kring vår omvärld. Hur vi lär och tar till oss kunskap blir en fråga om hur vi förvärvar dessa redskapen (Säljö 2014). Vilka redskap och verktyg vi ger barnen i den pedagogiska miljön blir därför avgörande för vilken kunskap de tar till sig. Därför betonas vikten vid att anpassa miljön till den aktuella barngruppen i syfte att skapa en inkluderande miljö där alla barn har möjlighet att ta till sig kunskap och skapa mening. Två av förskollärarna lyfter i resultatet tillfällen då de upplevt miljön vara mindre stimulerande för barns intresse vilket bidrog till att barnen inte kom till ro i verksamheten. De beskriver sedan hur de provade nya vägar att förändra miljön vilket i sin tur visar på deras förmåga att vara flexibla och anpassningsbara för den aktuella barngruppens behov.

Språket är ett av de viktigaste redskapen vi har, det ger oss förutsättning att ta till oss kunskap genom att vi lär oss begrepp som i sin tur ger oss möjlighet att skapa mening. Orden *medierar* omvärlden för oss och blir en länk mellan det inre och det yttre genom att vi kan sätta ord på våra tankar (Vygotskij 1999). Förskollärarna betonar i sina intervjuer vikten vid att ha en

pedagogisk verksamhet där alla barn har möjlighet att uttrycka sig samt att göra sig förstådd. De beskriver tecken som stöd som en förstärkning av det svenska språket och gör att de barn som har annat modersmål än svenska samt de med språksvårigheter får möjlighet att uttrycka sig. Förskollärarna säger sig använda bilder och tecken som stöd tillsammans med hela barngruppen i syfte att undvika exkludering av de barn som är i behov utav extra stöttning. Ur svaren kan vi se att förskollärarna använder hjälpmedel till språket på ett medvetet sätt vilket i sin tur visar att de är medvetna om barnens behov och ser vikten vid att barnen får möjlighet att uttrycka sina tankar. Förskollärarnas medvetenhet synliggörs även i att de arbetar i mindre grupper i språkstimulerande syfte, att de skapar tillfällen för dialog tillsammans med barn som är språkligt starka och svaga. De beskriver även fördelen med mindre arbetsgrupper genom att alla barn får komma till tals och synas, samt att de får samspela med varandra. Säljö (2014) skriver att barnen i kommunikation med andra får möjlighet att dela med sig av sin kunskap samt få nya insikter och kunskap av varandra (Säljö 2014). Genom att skapa tillfällen för barn att kommunicera med andra får de möjlighet att utbyta kunskaper och erfarenheter samt sätta ord på sitt eget lärande. Detta gynnar i sin tur såväl de språkligt starka som de språkligt svaga barnen.

Utifrån förskollärarnas utsagor kan vi se att deras arbete och tanke sätt utgår från ett sociokulturellt perspektiv på barns lärande. De ser fördelar i att arbeta med barn i olika gruppkonstellationer samt skapa tillfällen för barn att samspela med andra, vilket utgör grunden för perspektivet. Barns olikheter ses som en tillgång till gruppen och används för att låta barn möta varandras erfarenheter och tanke sätt. De ser även miljön som relationsskapande och utgår från barns intressen i utformandet i syfte att skapa fler möjligheter att sammankoppla leken och lärandet i meningsfulla sammanhang. Materialet och *artefakterna* som finns i verksamheten ses som betydelsefulla och anses vara noggrant utvalda för den aktuella barngruppen. Smidt (2010) menar att barn söker förståelse och kunskap med hjälp av de människor och verktyg som finns i den omgivningen de befinner sig i (Smidt 2010). Därav betonas pedagogens roll i att skapa en inkluderande verksamhet där alla barn får möjlighet att ta till sig kunskap utifrån de egna förutsättningarna.

Sammanfattningsvis kan vi se att förskollärarna ser många möjligheter i arbetet med inkludering i förskolan. Att anpassa verksamheten efter barns intresse ses som en stor möjlighet för barn att bli delaktiga och inkluderade i sin vardag, det stimulerar även barn till lek och lärande på ett sätt som en icke anpassad miljö inte hade gjort. De ser även miljön som både en möjliggörande och begränsande faktor i inkluderingsarbetet. Med rätt redskap och resurser ökar

möjligheten till att locka och inkludera barn i lärandet, detta exemplifierar förskollärarna genom att lyfta material på barnens nivå samt bilder och tecken som stöd. Detta beskrivs även som en möjlighet att inkludera barn i språket, att de får verktyg att uttrycka sig och göra sin röst hörd i verksamheten. Flera förskollärare beskriver även erfarenheter av en pedagogisk miljö som inte stimulerat barns intressen vilket bidrog till en icke inkluderande miljö för barnen. Avslutningsvis kan vi se att förskollärarna ser pedagogens roll som avgörande i såväl möjliggörandet som begränsandet av inkluderingsarbetet. Pedagogerna utgör alltså både möjligheter och hinder, pedagogens förhållningssätt ses därför som central för inkludering av barn i förskolan.

9 Diskussion

9.1 Metoddiskussion

Valet av semistrukturerade intervjuer var både till vår fördel och nackdel. Frågorna gjorde att vi fick svar på vår forskningsfråga och gjorde att intervjupersonerna vidgade sitt resonemang kring begreppet inkludering. Intervjupersonerna svarade dock vid vissa tillfällen mer kortfattat och återhållsamt då de upplevdes vilja minimera att riskera att frångå ämnet utan istället inväntade nya frågor. I förfrågan om deltagande i vår studie specificerades inte önskan om att deltagare inte skulle arbeta på samma avdelning på förskolan. Detta ledde till att två intervjupersoner som deltog arbetade på samma avdelning vilket i sin tur innebar att svaren blev snarlika då de beskrev samma arbetsmetod, miljöpåverkan och förhållningssätt. Detta bidrog till att utsagorna blev mindre varierande. Ett alternativ för att undvika detta problem skulle kunna vara att vi inte haft en restriktion på att endast 2–3 förskollärare söktes, då hade det funnits chans för fler kandidater att anmäla sig och vi hade haft flera deltagare att välja mellan vilket hade gjort svarsvariationen blivit större. Ett annat alternativ hade kunnat vara att vi specificerat förfrågan i att förskollärare från olika avdelningar önskades.

Vi ansåg att det var en fördel att vi båda medverkade under samtliga intervjutillfällen då detta bidrog till att vi fick svar på vår forskningsfråga samtidigt som det var en kvalitetssäkring på samtalet. En av oss hade personlig kontakt med de två utvalda förskolorna och hade ansvar för att ha kontakt med förskolorna och bestämma tid för intervjun. Den av oss som inte hade personlig kontakt med respondenterna hade huvudansvar för intervjusamtalet och såg till att samtliga undersökningsområden blev besvarade medan den andra såg till att samtalet flöt på och att vidareutvecklande frågor ställdes som kunde leda till fördjupande svar. Att den av oss som inte hade personlig kontakt med respondenterna höll i intervjuerna bidrog till att intervjupersonen höll sig till ämnet och inte svävade ut i personligt samtal, gav en djupare förklaring i sina utsagor och inte samtalade om enskilda barn. Vidare anser vi att det varit en fördel med att samma person har haft huvudansvar för intervjufrågorna, då detta ökade chansen till att de utvalda frågorna ställdes på samma sätt vilket i sin tur bidrar till att respondenterna svarar utifrån samma frågeformulering.

En av deltagarna lyfte möjligheten till att ge mer eftertänksamma och utförliga svar om de hade fått möjlighet att se frågorna i förväg. Motiveringen till att inte delge frågorna på förhand var att få ett så personligt och erfarenhetsbaserat svar som möjligt då risken att de skulle diskutera frågorna med arbetslaget ansågs som stor. Frågan uppkom under intervjutillfälle nummer två

och vi valde då att behålla samma struktur som i övriga intervjuer och inte delge frågorna på förhand. Detta i syfte att alla intervjudeltagare skulle ha samma förutsättningar. Vi anser att de frågor vi ställt under intervjutillfället var relevanta för vår forskningsfråga och gav intressanta och utvecklade svar från respondenterna. Dock hade vi velat ställa mer specifika frågor kring vilka möjligheter förskollärarna ser i arbetet med inkludering i förskolan, samt om de ser några svårigheter. Detta hade gjort att vi på ett tydligt sätt fått syn på deras tankar kring vilka möjligheter eller svårigheter som finns i inkluderingsarbetet utan att behöva spekulera eller läsa mellan raderna.

Beslutet att vi delade upp transkriptionsarbetet innebar att var och en transkriberade hälften av intervjuerna och detta såg vi som en fördel i tidsbesparande syfte. Intervjuerna skulle kunnat transkriberas av båda studenter, men då båda följde samma transkriberingsstruktur samt korrekturlästes av båda upplevdes detta inte som ett problem.

9.2 Resultatdiskussion

Förskollärarna framhåller en gemensam syn på begreppet inkludering som att alla barn ska få möjlighet att delta i verksamheten utifrån de egna förutsättningarna. Dock synliggjordes en skillnad mellan förhållningssätten kring begreppets innebörd då en av förskollärarna betonade att inkludering innebar att alla barn skulle få möjlighet att delta i alla situationer inom verksamhetens ramar. Likt Nordahl, Sørli, Manger och Tveits (2007) syn på inkludering innefattar detta att verksamheten ska anpassas till varje enskild individ. Vidare beskrev de övriga förskollärarna istället vikten vid att barnen får känna sig välkomna att delta i barngruppen på egna villkor och intressen hellre än att deltagandet är obligatoriskt. Att barnen får känna sig som en del av gruppen och har möjlighet att delta i verksamhetens helhet är viktigt enligt förskollärarna och är något som även Vernersson (2007) framhåller som centralt för inkluderingsarbetet. Vi ser fördelar och nackdelar med skillnaderna i respondenternas svar kring synsättet på arbetet med inkludering. Om verksamheten anpassas så att alla barn kan delta som en förskollärare framhåller finns ändå risken i att barn deltar men går miste om lärandet för att intresset inte finns för lärandeobjektet. Att alla barn ska delta i verksamhetens aktiviteter kanske inte är till alla barns fördel. De andra förskollärarna beskriver vikten vid att alla barn erbjuds deltagande i verksamheten men att det utgår från barnets egna intresse och vilja till deltagande. Fördelen med detta ser vi som att lärandet sker på ett naturligt och genuint sätt om intresset för lärandet finns hos barnet på förhand. Dock finns risken att barnet inte på egen hand väljer att skapa ett nytt intresse för lärandeobjektet genom deltagande utan istället behöver bli lockad och utmanad genom nya tillvägagångssätt och aktiviteter som pedagogen erbjuder

barnet. Vi anser att det inte finns något tillvägagångssätt som är mer rätt än något annat när det handlar om att inkludera barn i förskolans verksamhet. Istället ser vi vikten vid att förhållningssättet anpassas till den aktuella barngruppen och att man som förskollärare hela tiden provar nya strategier för att locka barn till deltagande.

I intervjuerna berättar två av förskollärarna att deras syn på barns lärande och inkludering i förskolan inte alltid har varit densamma som den de har idag. De beskriver att verksamhetens ramar och strukturer tidigare var förutbestämda och att barnen skulle rätta sig efter dem och medverka i alla styrda situationer som erbjöds. Om barnen sedan i sin tur inte klarade av att anpassa sig till dessa ansågs det vara barnet som saknade förmågor som var nödvändiga för att klara av att delta. Även Lutz (2013) sätter begreppet integrering i ett historiskt perspektiv där man förr såg barnet som problembärare och att det var barnets uppgift att passa in i den barngrupp och miljö som erbjöds. I vår studie visar förskollärarnas svar på att man lägger stor vikt vid miljön och pedagogens roll för barns möjlighet till inkludering i förskolan. Fokus har skiftats från att se individen som avvikande till att se pedagogen och miljöns roll i att skapa en verksamhet som kan möta den mångfald av barn som finns i förskolan (Nilsson 2014). Ur respondenternas utsagor kan vi utläsa att en förändring av synsättet har skett och att de nu arbetar aktivt med inkluderingsbegreppet utifrån den kultur som råder. Att vara anpassningsbar och flexibel är viktiga egenskaper att ha som förskollärare idag för att kunna skapa en inkluderande miljö som kan möta alla barn i förskolan. Vi kan dock inte veta vilka egenskaper som kommer att behövas i framtiden inom förskolläraryrket utan vi kan enbart se och förhålla oss till de förhållningssätt som idag anses behövas för att inkludera barn i förskola. Viktigt är därför att ständigt hålla sig uppdaterad och utvecklas som förskollärare, för barnens utvecklings skull.

Motsatsen till inkludering är exkludering vilket innebär att barnet inte känner sig delaktig och välkommen i barngruppen och utesluts på olika sätt från den fysiska och sociala gemenskapen (Ytterhus 2003). Detta är något som förskollärarna säger sig aktivt försöka undvika. En förskollärare ger exempel på hur de arbetar med vissa barns sårbarheter genom hela barngruppen vilket i sin tur är en strategi för att motverka exkludering av ett särskilt barn. Fördelen med att arbeta med barns utvecklingsområden i helgrupp anser flera förskollärare gynnar hela barngruppen då det maskerar lärandet som är till för ett visst barn samtidigt som barngruppen får möjlighet att lära av varandra i samspel. Det ger även de som är starka inom utvecklingsområdet möjlighet att sätta ord på sitt lärande och växa av ansvaret och kunskapen de får möjlighet att förmedla till sina kamrater. Risken finns dock att lärandet blir osynligt för

barnet som är i behov utav det extra stödet då det inte blir synligt för barnet att stödet är ämnat åt den enskilda individen. Förskollärarna framhåller dock att så inte är fallet, att barnet i behov av stöd gynnas av samlärandet som på så vis sker på ett naturligt sätt. Flera förskollärare framhåller fördelen med att arbeta med barn i olika gruppkonstellationer i syfte att synliggöra barnens olikheter för varandra samt att de kan hjälpa och inspirera varandra till lärande. Inom det sociokulturella perspektivet på lärande ses kommunikation med andra människor som grundläggande, det ger möjlighet att ta andras perspektiv och få nyvunnen kunskap inom ett område (Säljö 2014). Vi kan se att förskollärarna uttalat beskriver sig arbeta utifrån ett sociokulturellt synsätt på lärande då de framhåller samspel och barngruppen som tillgång i flera av intervjusvaren. Även Läroplanen för förskolan (2016) betonar vikten vid att barn ska ges möjlighet att möta och samspela med barn med olika erfarenheter, kulturer och uppväxtvillkor. Det bidrar i sin tur till att de får goda förutsättningar att utveckla förmågan att förstå andras perspektiv, åsikter och tankar vilket är viktigt för barns möjlighet till inkludering. Även Jonsdottir (2007) framhåller vikten vid en verksamhetsmiljö där barnen får möta varandras olikheter som övar dem i att kompromissa och tala för sin åsikt vilket i sin tur leder till att de övas i de demokratiska värderingar som samhället vilar på. Detta är viktiga egenskaper och värderingar som behövs för att möta framtidens utmaningar.

Samtliga förskollärare lyfter uppdelning av barngruppen som en strategi för att möjliggöra att barn blir sedda och hörda i barngruppen vilket är en stor del av inkluderingsarbetet. De beskriver hur mindre grupper skapar mer utrymme och plats för de barn som är mindre utåtriktade i den stora barngruppen att göra sin röst hörd. En annan anledning att dela upp barngruppen i små grupper är att sänka ljudnivån och ge barnen möjlighet till att leka i en lugn miljö. Detta är något som Björklid (2005) ser som betydelsefullt då barngruppernas storlek ökar och fler barn ska vistas på samma yta. Hon menar på att trånga förskolemiljöer skapar färre möjligheter för barnen att leka ostört samt att miljön upplevs som bullrig vilket kan bidra till en känsla av stress. Det kan även bidra till att barnen får färre möjligheter att följa sina intressen i konkurrens om verksamhetens material samt på grund av rummets fysiska begränsning. Genom barngruppernas ökade storlek är det av vikt att dela upp barngruppen för att skapa en trygg och lugn verksamhetsmiljö där alla barn känner sig inkluderade och en del av gruppen. Genom intervjusvaren kan vi se att förskollärarna använder två olika sätt att dela upp barngruppen, åldersindelad och intresseindelad. Två förskollärare beskriver att de delar upp barngruppen i åldersrelaterade och fasta grupper som ständigt följer varandra i det dagliga arbetet. Detta menar de gynnar barngruppen i att de ständigt vet vad som ska hända och vilken gruppkonstellation

de ska vara en del av. De beskriver även att samma pedagog följer samma grupp i syfte att skapa en nära relation till barnen och deras utveckling. En fördel med detta kan vi se är att pedagogen lär känna barnet och individens behov, vilket kan förenkla anpassningen av den dagliga verksamheten. De fasta gruppindelningarna kan bidra till en trygghet för barnen i att de lär känna varandra på ett mer djupgående sätt samt att det möjliggör relationsskapande som kanske inte hade skett om barnets vilja fått styra. Däremot anser vi att pedagogens följande av en barngrupp bidrar till att barnen endast får möta ett förhållningssätt till lärande som pedagogen erhåller. Genom att variera barngruppen och pedagogen finns det förutsättning till större variation i aktiviteter och förhållningssätt vilket kan gynna barns utveckling. De fasta åldersindelade grupperna kan minska barns möjlighet till varierat samspel med andra barn och kan påverka barns känsla av inkludering då de styrs av uppdelning snarare än intresse.

Det andra sättet att dela upp barngruppen beskriver de andra två förskollärarna sker utifrån barnens intresse och aktuell gruppdynamik. Detta beskrivs som fördel för barns relationskapande samt ur ett inkluderande synsätt där barn får följa sitt intresse. De delar även barngruppen i blandade åldrar i syfte att individerna ska få möta olikheter och hjälpa varandra i socialt samspel. En fördel med att arbeta utefter barns intresse i uppdelning av barngruppen kan vi se att lärandet sker på ett naturligt och meningsfullt sätt. Däremot ser vi en risk i att om barn får välja enbart efter intresse blir det samma gruppindelningar och barn som aldrig blir inkluderade i nytt samspel. Vi ser både för- och nackdelar med att dela upp barngruppen utifrån ålder eller intresse men att en växelverkan mellan tillvägagångssätten är till fördel för barns utveckling. Genom varierade gruppkonstellationer skapas förutsättning för barnen att samspela med flera individer i meningsfulla sammanhang. Båda arbetssätten skapar möjligheter för inkludering men även en risk för exkludering av vissa barn och därav betonas vikten vid att anpassa arbetssätten till den aktuella barngruppen i syfte att skapa så goda förutsättningar för barns utveckling och relationskapande som möjligt.

Inom den proximala utvecklingszonen finns avståndet mellan vad man kan på egen hand och vad man kan tillsammans med någon annan med mer kunskap inom det aktuella ämnet (Säljö 2014). Genom intervju svaren kan vi se att samtliga förskollärare använder sig av denna zonen men på olika sätt genom att dela upp barngruppen efter ålder eller intresse. En av anledningarna till att förskollärarna delar upp barngruppen i mindre smågrupper tror vi har att göra med att de anser att barngruppen är för stor att arbeta med i sin helhet. Förskollärarna beskriver att de arbetar med barngruppen i sin helhet vid tillfällen då personaltätheten är mindre, det vill säga när personalen har rast samt på eftermiddagar. Vi kan även se att förskollärarna anser att mindre

barngrupper kan bidra till högre kvalitet i den pedagogiska verksamheten genom att de får mer tid till varje enskild individ. Pramling Samuelsson, Williams och Sheridan (2015) beskriver att större barngrupper leder till färre tillfällen för enskilda samtal mellan barn och vuxen vilket i sin tur leder till minskat utrymme för varje barn att bli inkluderat och utmanat i verksamheten. Ett sätt att förhålla sig till de stora barngrupperna menar författarna är att integrera barns intresse med läroplanens innehåll samt att anpassa verksamheten efter barnens behov. Uppdelning av barngruppen ses därför som en strategi för att kunna få syn på och möta deras behov. I stora barngruppen synliggörs gruppens behov medan i mindre grupper kan det enskilda barnets behov synliggöras, vilket i sin tur gör att vi kan anpassa miljö och lärande för varje barns utveckling.

Samtliga förskollärare beskriver den fysiska och sociala miljön som betydelsefulla delar i inkluderingsarbetet och de betonar vikten vid att den ständigt måste anpassas utefter den aktuella barngruppen. Materialet som finns i miljön ska vara anpassat till barnens intresse och finnas tillgängligt på deras nivå. En pedagogisk miljö som intresserar barnen bidrar till stimulans och utmaning i deras lek och lärande. Björklid (2005) menar att den pedagogiska miljön innefattar såväl den fysiska utformningen som det sociala klimatet där individer samspelar med varandra. Den pedagogiska miljön sänder signaler kring vad som förväntas hända i verksamheten samt hur välkommen individen är i miljön, vilket utgör förutsättningarna för barns inkludering i förskolan. Vidare beskriver Björklid (2005) vikten vid att den pedagogiska miljön anpassas efter barns behov och intresse i syfte att underlätta och locka till lek och lärande. Att barns kreativitet och aktivitet i verksamheten ökar om materialet lockar och tilltalar dem är något som även förskollärarna berör i sina intervjuvar.

Förskollärarna beskriver även hur de stött på miljöer som inte har stimulerat och inspirerat barnen. De berättar att detta ledde till att barnen inte kom till ro i den pedagogiska miljön och bidrog till konflikter mellan barnen. Detta tror vi kan bero på att barnen inte fann något intresse i miljön och därför inte blev lockade till att delta i något leksammanhang. Vissa barn har lättare än andra att komma till ro i miljön och för de barnen som har svårt för det behövs stöttning och hjälpmedel för att barnen ska få möjlighet till att ingå i meningsfulla sammanhang. Tre av förskollärarna betonar vikten vid att anpassa miljön efter barnens intresse och beskriver att detta kan göras med hjälp utav små medel. En förskollärare beskriver att pedagogen har en stor roll i anpassningen av miljön genom att man bör vara närvarande och delta i barnens lekar i syfte att få syn på deras intressen och individuella nivå för att kunna utveckla det vidare. Ett sätt att anpassa verksamheten till barngruppen beskriver en förskollärare är att sätta upp bilder i barnens nivå på vilket material och vilka aktiviteter som finns tillgängliga i miljön. Detta

beskrivs skapades för att stötta ett visst barn i att göra sin röst hörd samt för att kunna visa vad hen vill göra. Bilderna sattes upp synligt i miljön och kom sedan att användas som stöd för hela barngruppen vilket bidrog till att barnet i behov av stöd inte behövde exkluderas i verksamheten. Vi kan utläsa att förskollärarna arbetar medvetet med att inkludera barn genom den fysiska miljön och ser vikten vid att anpassa miljön till barnens intresse och nivå. Detta kan i sin tur bidra till att barnen får möjlighet till delaktighet och inkludering i sin vardag samt att de blir mer självständiga om materialet finns tillgängligt för användning vid intresse. Det är vår uppgift som förskollärare att ge barnen relevanta verktyg och resurser för att skapa goda förutsättningar för dem att skapa kunskap i meningsfulla sammanhang. Detta är något som även Läroplanen för förskolan (Lpfö 2016) beskriver.

Redskap och verktyg är resurser som hjälper oss människor att förstå och tolka vår omvärld, hur vi lär och tar till oss kunskap handlar därför om vår förmåga att tillägna oss dessa resurser (Säljö 2014). Alla barn lär och tar till sig kunskap på olika sätt med olika förutsättningar och det är därför viktigt att vi förskollärare ger dem en variation av resurser så att alla barn har möjlighet att utvecklas vidare. Ett av de viktigaste redskapen vi har att ta till oss kunskap med är språket. Genom språket sker en mediering av omvärlden som hjälper oss att förstå och dela kunskap med andra människor, kunskapen blir meningsfull genom att du kan sätta ord på tankar och idéer (Vygotskij 1999). I intervjusvaren berättar förskollärarna om vikten av att barn ges möjlighet till att uttrycka sig och göra sig förstådda för deras möjlighet till inkludering. Språkligt sårbara barn beskrivs gynnas av verktyg i form av TAKK (tecken som stöd) och bilder då detta ger dem möjlighet att sätta ord på sina tankar. Förskollärarnas användning av TAKK och bilder beskrivs förstärka ordets betydelse och genom användningen av hjälpmedlen kan en ömsesidig kommunikation mellan barn och vuxen ske. Samtliga förskollärare beskriver sig använda TAKK i verksamheten och ser positiva resultat i barns språkliga utveckling.

Språkliga hjälpmedel hjälper barn att inkluderas i verksamheten då det skapar förutsättning för alla barn att göra sig förstådda utifrån sina egna förutsättningar. Detta är något som även Kultti (2012) beskriver som viktigt. Vårt samhälle blir mer och mer mångkulturellt och de sociala sammanhang och den kultur som råder lyfts fram som betydelsefull för barns utveckling av de språkliga och kommunikativa förmågorna. Vi människor formas av den kultur och omgivning vi befinner oss i (Säljö 2014) och därav kan förskolans betydelse för barns utveckling ses som avgörande. I barnkonventionen (UNICEF 1989) beskrivs barns rättigheter i att alla barn är lika mycket värda och ska ha samma rättigheter. Alla barn har rätt att uttrycka sin åsikt i frågor som rör barnet och barnets bästa ska alltid komma i första hand. Sverige är högst upp på listan av

länder i att tillgodose barns rättigheter vilket är fantastiskt för förskolans verksamhetskvalité då vi vet vilken betydelse förskolan har för barns framtid. Det är dock viktigt att aldrig nöja sig med det resultatet då samhället är under ständig utveckling vilket Läroplanen för förskolan (Lpfö 2016) betonar att vi ska följa i syfte att ge barnen de bästa förutsättningarna för att möta framtiden. Läroplanen för förskolan (Lpfö 2016) är ständigt under revidering för att hjälpa förskollärare att upprätthålla en god kvalité i den pedagogiska verksamheten. I den nya reviderade läroplanen (SFS 2018:50) som kommer att träda i kraft i juli 2019 förekommer inkluderingsbegreppet vid två tillfällen där det i den nuvarande läroplanen inte förekommer alls. Detta är ett exempel på hur vårt samhälle ständigt förändras i vad som är relevant för barns utveckling och med detta kan vi även få bekräftat att begreppet inkludering blir allt mer aktuellt i dagens förskoleverksamhet.

Vårt intresse för inkludering startade i att vi såg det som en svårighet att arbeta med alla barns intressen och förutsättningar för lärande i förskolan. Genom respondenternas intervjuvar kan vi utläsa att de ser till största del endast möjligheter med inkluderingsarbetet. Huruvida detta arbete genomförs på det sätt som förskollärarna beskrivit förblir ovisst men deras upplevelser präglas av positivitet vilket vi ser som fördel för barns möjlighet till inkludering. De beskriver även en självinsikt kring hur deras roll är avgörande för möjligheter och begränsningar som skapas inom verksamhetens ramar, de beskriver sig själva som både möjliggörare och bromsklossar. Det viktigaste för en inkluderande förskola beskriver förskollärarna är att alla har möjlighet att delta i verksamheten utifrån de egna förutsättningarna och där har pedagogen en central roll i möjliggörandet. Genom arbetet har vi fått ta del av förskollärarnas beprövade erfarenheter kring ämnet och detta har gjort att vi känner oss mer rustade och beredda på att möta framtiden inom inkludering i förskolan.

9.3 Förslag till fortsatt forskning

I vårt arbete har några förskollärares upplevelse av inkludering undersökts. Förskollärarna har berättat om deras tankar kring begreppet samt hur de arbetar med inkludering i den dagliga verksamheten. Vi vet dock inte om deras utsagor stämmer överens med det verkliga arbetet i förskolan och detta hade varit intressant att undersöka vidare kring. Med hjälp av observationer hade förskollärarnas dagliga arbete med inkludering kunnat synliggöras för att sedan i sin tur diskuterats tillsammans med förskollärarna. Det hade sedan varit intressant att se om deras utsagor kring arbetet stämmer överens med hur de sedan arbetar. Detta hade i sin tur lett till att förskollärarna kunnat reflektera kring sitt eget förhållningssätt och kunnat utvecklas vidare i professionen.

Vidare finns ett intresse kring att undersöka barns upplevelse av inkludering utifrån de framkomna områdena barngruppens roll, den pedagogiska miljöns roll, språkets betydelse och pedagogens roll. Intressant hade varit att sätta vårt resultat kring förskollärarnas upplevelse i relation till barnens upplevelse och se vad som är likt och vad som skiljer sig. Detta hade kunnat genomföras med hjälp av observationer och barnintervjuer.

10 Referenslista

- Björklid, P. (2005). *Lärande och fysisk miljö. – En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Dahlberg, G., Moss, P. & Pence, A. (2001) *Från kvalitet till meningsskapande: postmoderna perspektiv – exemplet förskolan*. Stockholm: Liber.
- Denscombe, M. (2016). *Forskningshandboken. För småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Jonsdottir, F. (2007). *Barns kamratrelationer i förskolan*. Malmö Studies in Educational Sciences No. 35, ss. 1–210.
http://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/4984/Fanny_MUEP_10_maj.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kultti, A. (2012). *Flerspråkiga barn i förskolan: Villkor för deltagande och lärande*. Gothenburg studies in educational sciences 321, Diss.
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/29219/1/gupea_2077_29219_1.pdf
- Lpfö 98 (2016). *Läroplan för förskolan Lpfö 98: reviderad 2016*. Stockholm: Skolverket.
- Lutz, K. (2013). *Specialpedagogiska aspekter på förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Löfdahl, A., Hjalmarsson, M. & Franzén, K. (2014). *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. Stockholm: Liber.
- Nilsson, L. (2014). Hälsofrämjande och inkluderande processer. I Sandström, M., Nilsson, L. & Stier, J. (red.) *Inkludering – möjligheter och utmaning*. Lund: Studentlitteratur, ss. 163–176.
- Nordahl, T. Sørli, M-A. Manger, T & Tveit, A. (2007). *Att möta beteendeproblem bland barn och ungdomar. – Teoretiska och praktiska perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Pramling Samuelsson, I., Williams, P. & Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Tidskrift for nordisk barnhageforskning*, 9(7), ss. 1–14.
<https://journals.hioa.no/index.php/nbf/article/view/1012/1173>
- SFS 2018:50. *Läroplan för förskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
<https://www.skolverket.se/download/18.4fc05a3f164131a741815d2/1535537399180/La-roplan-forskolan-SKOLFS-2018-50.pdf>
- Smidt, S. (2010). *Vygotskij och de små och yngre barnens lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Säljö, R. (2014). *Lärande i praktiken – ett sociokulturellt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- UNICEF (1989). *Barnkonventionen*. <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#short>

- Vallberg Roth, A-C. (2011). *De yngre barnens läroplanshistoria*. Lund: Studentlitteratur.
- Verneresson, I-L. (2007). *Specialpedagogik i ett inkluderande perspektiv*. Författaren och Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
https://vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1529480532631/God-forskningssed_VR_2017.pdf
- Vygotskij, L.S. (1999). *Tänkande och språk*. Göteborg: Daidalos.
- Ytterhus, B. (2003). *Barns sociala samvaro – inklusion och exklusion i förskolan*. Lund: Studentlitteratur.

11 Bilagor

11.1 Bilaga 1 - Missivbrev

Är du förskollärare och intresserad av att delta i studien:

”En förskola för alla? – Några förskollärares upplevelser kring inkludering i förskolan”.

Vi heter Malin Jönsson och Emelie Jörgensen och studerar till förskollärare vid Högskolan Kristianstad. Det är nu dags för oss att skriva vårt examensarbete och har valt att undersöka hur några verksamma förskollärare ser på begreppet inkludering och vilka möjligheter och svårigheter de ser i arbetet med inkludering i förskolan.

Studien kommer att genomföras med intervjuer under vecka 38 och 39 under tid och plats som du bestämmer. Intervjun kommer att beröra din uppfattning/erfarenhet av arbete med inkludering i förskolan. Intervjun beräknas ta ca 30–40 minuter och kommer att spelas in via ljudupptagning och skrivs ut i text.

Den information som du lämnar kommer behandlas säkert och redovisning av resultatet kommer att ske så att ingen individ kan identifieras. Resultatet kommer att presenteras i form av en muntlig presentation till andra studerande samt i form av ett examensarbete. Inspelningarna och transkriberingen av texten kommer att förstöras när examensarbetet är godkänt. Du kommer att ha möjlighet att ta del av examensarbetet på egen begäran.

Vår handledare är biträdande professor i utbildningsvetenskap/specialpedagogik Barbro Bruce, som nås via mail barbro.bruce@hkr.se. Om du önskar läsa vår uppsats när den är godkänd och klar är det bara att maila någon av oss författare.

Deltagande är helt frivilligt och du kan när som helst avbryta din medverkan. Vänligen kontakta någon av oss studenter senast **19/9** via kontaktuppgifter som du finner nedan. Informationsbrevet medtags underskriven till avsatt intervjutillfälle.

Härmed ger jag mitt godkännande till att ställa upp på en intervju och att den får spelas in:

Underskrift

Namnförtydligan

Kontaktuppgifter studenter:

Malin Jönsson

Malin.jonsson0524@stud.hkr.se

0737-217178

Emelie Jörgensen

Emelie.jorgensen0150@stud.hkr.se

0768-855069

11.2 Bilaga 2 – Intervjufrågor

Intervjufrågor

- Hur ser du på begreppet inkludering?
- Har ni diskuterat begreppet i arbetslaget?
 - Finns det en gemensam, uttalad arbetsplan?
- Hur många är ni i arbetslaget?
- Hur många barn har ni inskrivna på avdelningen?
 - Hur ser barngruppen ut under dagen?
 - Delar ni upp gruppen? Varför/varför inte?
 - Upplever du att det finns möjligheter i miljön och tillräckligt med personal för att kunna dela upp grupperna?
- Upplever du att det finns tid i verksamheten till att samtala med varje barn någon gång under dagen?
 - Hur arbetar ni med barns olika språk och kulturer?
- Hur upplever du miljöns roll i arbetet med inkludering?
 - Tillgängligt material? På barnens nivå?
- Hur ser du på din roll som förskolelärare i relation till inkluderingsarbetet?
 - Vad anser du viktigast?
- Finns det något annat du vill lyfta kring arbetet med inkludering?